

Eliittirakenteet 1990-luvun yhteiskunnallisessa myllerryksessä

Ilkka Ruostetsaari (2003): Valta muutoksessa. WSOY

Suomalainen yhteiskunta koki 1990-luvulla suuren murroksen. Yhteiskuntaamme koskettivat sekä sisäiset että ulkoiset muutosprosessit. Vuosikymmenen murros vaikutti voimakkaasti ennen kaikkea tavallisiin kansalaisiin muun muassa taloudellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden lisääntyessä. Mutta miten kehitys vaikutti valtaapitävään eliittiin?

Ilkka Ruostetsaaren teos "Valta muutoksessa" arvioi 1990-luvun muutosprosessien vaikutuksia eri yhteiskuntasektoreiden valtaeliitteihin. Yleistavoitteena on kartoittaa sitä, kuinka vallankäyttöä heijastavat eliittirakenteet ovat muuttuneet Suomessa 2000-luvulle tultaessa. Tarkastelua käydään niin politiikan, hallinnon, elinkeinoelämän ja järjestökentän kuin median, tieteen sekä kulttuurin eliittien näkökulmasta. Teoksessa arvioidaan kyseisten eliittirakenteiden avoimuudessa ja yhtenäisyydessä tapahtuneita muutoksia sekä pohditaan lopuksi näiden muutosten vaikutusta suomalaisen demokratian tilaan.

Ruostetsaari perustelee tutkimusaiheensa tärkeyttä ensinnäkin sillä, että 1990-luvun murroksen vaikutuksesta suomalaiseen vallankäyttöön ei ole vielä tähän asti tehty kokonaisuusytystä. Tutkimuksen toisena taustatekijänä on näkemys siitä, että yhteiskunnallisten muutosten ja eliittien välillä vallitsee vuorovaikutussuhde. Ruostetsaaren mukaan yhteiskunnallisten kriisien tai murrosten tarkastelu vallankäytön näkökulmasta on tärkeää, koska monet kriiseistä tai murroksista voivat olla seurausta yhteiskunnallisten hierarkioiden huipulla olevan pienen johtajaryhmän toiminnasta tai sen puuttumisesta. Toisaalta kriisit voivat aiheuttaa sekä eliittien välisiä konflikteja että muutoksia eliittien kokoonpanoissa ja toiminnassa. Ruostetsaari kuitenkin huomauttaa, että yhteiskunnallisten muutosten ja eliittien välillä vallitsevan vuorovaikutussuhteen suunnan määrittely on usein ongelmallista. Yhtäältä eliitit aikaansaavat omalla toiminnallaan yhteiskunnallisia muutoksia, ja toisaalta yhteiskunnalliset muutokset aiheuttavat muutoksia eliittirakenteissa.

Tämän kirjan tutkimus pureutuu jälkimmäiseen yhteyteen.

Kirjan "esikeskustelu" 1990-luvun suomalaisen yhteiskunnan muutoksista kietoutuu vahvasti taloudellisen laman ja sen mukanaan tuomien yhteiskunnallisten ongelmien ympärille. Muiden vuosikymmenen muutosprosessien esittely ei sitä vastoin ole yhtä syvällistä jääden lähes-tulkoon luetteloinnin asteelle. Toisaalta kaikkien muutoksien ja niiden lieveilmiöiden perusteellinen läpikäynti tiivistetyksi ei ole mahdollistakaan. Ja kuten Ruostetsaari itse toteaaakin, "useiden rinnakkaisten muutosprosessien vuoksi kausaalisten syy-suhteiden identifioiminen on varsin vaikea tehtävä." Kirjan teema keskittyykin kokonaiskuvan rakentamiseen suomalaisessa val-lankäytössä tapahtuneista muutoksista. Tämä on kirjoittajan mukaan olennaisempaa kuin 1990-luvun eri muutosprosessien suhteellisen merkityksen ja niiden keskinäisvaikutusten poh-timinen. Vuosikymmenen muutoksia on tarkasteltu yksityiskohtaisemmin kirjaan liittyvässä oheismateriaalissa.

Tutkimuksen kannalta tärkeät instituution ja vallan käsitteet on suhteutettu koettuihin yhteiskunnallisiin muutosprosesseihin. Lähdekirjallisuuden näkökulmasta Ruostetsaaren instituutiokeskustelussa (institutionalismi-uus-institutionalismi) on viitattu keskeisesti Peter Johnin, Guy. B. Petersin sekä Peter Hallin tutkimuksiin. Vallan olemusta tarkasteltaessa keskeisen asemansaavat puolestaan Michel Foucaultin sekä Anthony Giddensin valtakäsitykset ja -teoriat.

Ruostetsaari käyttää tutkimuksessaan sekä kvalitatiivisia että kvantitatiivisia tutkimusmenetelmiä. Kokonaistarkastelun pohjana ovat 1990-luvun ja 2000-luvun alussa huippuvaikuttajilta (n=1433) sekä kansalaisilta (n=3655) koottu laaja kyselytutkimuksen aineisto sekä tämän vuosituhannen alussa tehdyt haastattelut vaikutusvaltaisille henkilöille (n=16). Näiden aineistojen lisäksi hyödynnetään aikaisempaa tutkimuskir-

jallisuutta sekä aikalaiskirjallisuutta.

Valtarakenteiden ja eliittien yhtenäisyydessä tapahtuneita muutoksia tarkastellaan eliittitutkimuksen teorioiden ja menetelmien avulla. Teoksen teoreettiset lähtökohdat täsmennetään lähtien liikkeelle klassisesta eliittiteoriasta päätyen demokraattisen elitismien kautta niihin indikaattoreihin, joiden avulla eliittirakenteiden muutoksia voidaan kartoittaa. Tutkimuksen lähtökohdaksi toimii näin klassiseen eliittiteoriaan perustuva demokraattinen eliittiteoria. Kirjoittaja esittelee kattavasti molemmat eliittiteoriat nojautuen jälkimäisessä tarkastelussa vahvasti Eva Etzioni-Halevyn laaja-alaiseen demoeelitismi-teoriaan. Lopulta tämän keskustelun keskeiseksi kysymykseksi nousee luonnollisesti se, onko demokratian ja eliittien samanaikainen olemassaolo mahdollista eli ovatko eliitit ja tätä myötä myös eliittiteoria yhteensopivia demokratia-ajattelun kanssa.

Ruostetsaari lähestyy edelleen pääasiallista tutkimusaihettaan tarkastelemalla aluksi taustaja oheiskirjallisuuden kautta 1990-luvun alun jälkeisiä valtarakenteiden muutoksia eli tarkemmin sitä, merkitsivätkö vuosikymmenen muutokset yleisellä tasolla valtarakenteen hajautumista vai sen keskittymistä. Tämän perusteella ja esiteltynä eliittiteoriaan nojautuen Ruostetsaari asettaa valtarakenteiden lähempää tarkastelua varten kaksi toisilleen vastakohtaista oletusta ja nimeää nämä valtarakenteen hajautumis- ja keskittymishypoteeseiksi. Eri oletukset edustavat erilaisia teoreettisia tulkintoja 1990-luvulla tapahtuneiden yhteiskunnallisten muutosten luonteesta ja vaikutuksista.

Teoksen keskeisenä tehtävänä on verrata 1990-luvun alun ja 2000-luvun alun eliittirakenteita toisiinsa eliitteihin rekrytoitumisen ja niiden yhtenäisyyden osalta. Rekrytoitumistarkastelussa arvioidaan sitä, ovatko eri eliittiryhmät muuttuneet entistä avoimmiksi vai sulkeutuneemmiksi. Näin arviointi kohdistuu eliittien sosiaaliseen rekrytoitumis pohjaan. Mukana on useita "muuttujia", muun muassa muutokset eliittien sosiaalisessa taustassa, sukupuolijakautumassa sekä koulutuksessa. Eliitti-integraatio-tarkastelu kohdentuu puolestaan eliittien yhtenäisyyteen. Kohteena ovat näin eliittien vuorovaikutusverkot eli valtaverkot. Tässä kohdin selvitetään ensinnäkin sitä, ovatko eri eliittiryhmät kytkeytyneet vuosikymmenen kuluessa entistä tiiviimmin toisiinsa vai onko eliittien muodostaman ver-

koston rakenne päinvastoin hajautunut. Toiseksi tarkastelu ulottuu eliittien ja kansalaisten käsityksien keskinäiseen vertailuun eli siihen, ovatko eliitit ja kansalaiset asenteellisesti etääntyneet vai lähentyneet toisiaan. Valtakäsitysten vertailun lisäksi arvioinnin kohteena ovat tässä yleisemminkin eliittien ja kansalaisten asenneilmastot.

Kirjoittajan mukaan eliittikoheesiota käsittelevällä tarkastelulla on kaksitasoinen funktio. Selvitämällä päättäjien ja kansalaisten "kokemuksia" 1990-luvun yhteiskunnallisista muutoksista kartoitetaan valtarakenteita ja niiden muutosta koskevia käsityksiä sekä eliittien että kansalaisten näkökulmista. Samalla nämä tarkastelut tuottavat aineistoa yleisempään pohdiskeluun ja keskusteluun. Kansalaisnäkökulman mukanaolo yleisestikin tärkeitä tutkimuksissa antaa mahdollisuuksia monitasoisempaan analyysiin ja ennen kaikkea "maallistaa" osaltaan kulloistakin tutkimusaihetta.

Aktiivista yhteiskunnallista keskustelua on kaivattu jo pitkään eri yhteyksissä. Myös Ruostetsaari perää eräänlaista "uutta demokratiaa", jota tarvittaisiin vastaamaan useampiinkin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Yksi näistä ongelmista on tässäkin tutkimuksessa eräänä suurena johtopäätöksenä oleva toteamus siitä, että eliittien ja kansalaisten maailmat ovat etääntymässä toisistaan. Yhtenä näkyvänä oireena tästä on mainittu äänestysprosenttien jatkuva aleneminen. Myös monissa muissa tutkimuksissa on yleisestikin tultu siihen tulokseen, että erinäisiin yhteiskuntaamme koskeviin haasteisiin voidaan vastata yhteiskunnallisen keskustelun aktivoimisella. Ruostetsaaren mukaan eritoten puolueilla ja medialla sekä niiden tekemillä valinnoilla on keskeinen rooli tämän keskustelun edistämisessä. Eräänlaisen "medioitumisen" myötä myös varsinaiset eliitit tulevat näkyvimmiiksi ja tätä kautta lähemmäksi kansaa mutta keskinäisten asenneilmastojen lähentymiseen tämä ei vielä riitä.

Käsite 'eliitti' ymmärretään yhteiskunnassamme monella eri tavalla. Käsitteelle on muodostunut kansan keskuudessa joissain määrin myös negatiivinen sävy. Tämän tutkimuksen kannalta onkin ollut erityisen tärkeää määritellä eliitin käsite mahdollisimman selkeästi, kattavasti ja neutraalisti. Teoksen lähtöajatuksena on, että yhteiskunnallisilla instituutioilla sekä niitä johtavilla eliiteillä on merkitystä, koska ne voivat tehdä kansalaisten elämään vaikuttavia ratkaisuja, jopa

kansalaismielipiteen vastaisesti. Ruostetsaari tiivistää eliitin käsitteen seuraavasti: "eliitillä tarkoitetaan henkilöitä, jotka strategisesti keskeisten asemiansa ansiosta vaikutusvaltaisissa organisaatioissa tai formaalisesti organisoitumattomissa ryhmissä kykenevät säännöllisesti vaikuttamaan merkittävien yhteiskunnallisten ratkaisujen muotoutumiseen." Itse teoksessa "eliitti" on rajautunut tarkoittamaan pääasiassa henkilöitä, jotka ovat johtavissa asemissa vaikutusvaltaisissa formaaleissa organisaatioissa. Kuten kirjoittaja toteaa, suomalaisen yhteiskunnan valtarakenteissa 1990-luvulla tapahtuneet muutokset ovat johtaneet tähän myös käytännössä.

Ilkka Ruostetsaarella on ollut vahva ote eliittitutkimukseen jo 1990-luvun alusta alkaen. Tätä kautta myös käsillä olevalle teokselle on pystytty rakentamaan vahva tutkimuksellinen pohja. Kirjan anti on laaja ja monipuolinen, koska siinä on useita kiinnostavia näkökulmia tutkimusasettelun ja saatujen tuloksien myötä. Teos on kaiken kaikkiaan kiinnostava esitys, vaikka sen sivumäärä voikin tuntua aluksi liian suurelta. Toivottavasti tutkimus johtopäätöksineen herättää omalta osaltaan kaivattua yhteiskunnallista keskustelua. Kansalaisnäkökulman mukanaolo ainakin avaa tälle lisää mahdollisuuksia. Toisaalta on mahdollista, että hyödyllinen tutkimus jää loppujen lopuksi taas kerran ilman ansaitsemaansa vastakaikua niin tiedeyhteisössä kuin yhteiskuntatasollakin. Todellisen kansalaiskeskustelun herättäjäksi tarvitaan ehkä sittenkin dramaattisempia tutkimustuloksia ja johtopäätöksiä.

Pekka Juntunen